

UNITÁRIUSOK MAGYARORSZÁGON A XVI. ÉS XVII-İK SZÁZ ÉVBEN.

II.

AZ UNITÁRIUS VALLÁS ELTERJEDÉSE ESZTERGOM VIDÉKÉIG.

Hatodik Közlemény.

Ideje már bemutatnunk a két kiváló férfiút, kiknek nevéhez fűződik a legérdekesebb epizód a magyarországi unitáriusok történetéből.

Skaricza Máthé Bód szerint 1544-ben született Kevin, a mai Ráczeve városában.¹⁾ Tanult Tolnán s egy esztendeig Kolozsvárt. 1569-ben Bécsbe, s innen Paduába ment. 1570-ben Genfben a híres Beza tanítványai közé iratkozott. Összejárta a svájcz és németországi főbb egyetemeket. Párison keresztül Angliába is ellátogatott. 1572 végén tért vissza szellemi kincsekkel, tudománnyal gazdagon megrakodva hazájába. Értett a magyar, német, olasz, latin, görög és zsidó nyelvekhez. Jeles írói tehetséggel bírt és több igen szép dicséretet szerzett. Ő fordította le a Luther örökszép himnusát: „Erős várunk nekünk az isten,“ mely később, mint tábori ének, Bocskai puritán szellemű harcosait lelkesítette. A mi énekes könyvünk „Jó úr isten tekints hozzánk“ kezdetű szép énekét is ujabban szintén neki tulajdonítják.²⁾ Az utóbbit a hagyomány II. János királyunk kedvelt énekének tartja s melabús ősrégi dallama a szellemi szabadság első szép virágkorát idézi föl hiveink lelkében. . .

Skaricza tanulói pályájának második felét Szegedi Kis István, Kevi lelkésze, intézte. 1568-ban lép szorosabb összeköttetésbe Skariczával, midőn ez Erdélyből hazatérve üdvözlő verset ír szülővárosa nagynevű püspökéhez.³⁾ Szegedi Kis István, ki Melius áttérítésével és

---

¹⁾ Magyar Athenás.

²⁾ Kálmán Farkas úr szíves közlése. V. ö. Prot. Közlöny. 1884. 248. l.

³⁾ Kiadta a „Theologiae sincerae loci communes“ cz. munka elején Szegedi Kis István arczképével.

Sztárai buzgó támogatásával a kálvinizmus legelső alapvetői közé tartozik, méltó utódját látta a nagytehetségű ifjában. Az ő pénzsegélyével és az ő tanácsai szerint járt el Skaricza külföldi útjában. 1572-ben meghalván Kis István, helyébe a város egyértelműleg Skaricza Máthét állította.

Mint dunamelléki püspök, Szegedi Kis István is kötelességének tartá népét a fenyegetőn terjedő unitárizmus ellen védelmezni. Könyvet írt tehát az új irány ellen, mely könyvbe a szent-háromságot támogató erősségeket foglalta. Szegedi művét Skaricza 1570-ben magával Genf-be vitte,¹⁾ hol Beza Thodor az elhunyt szerző nagy dícséretével kinyomatta.²⁾ Elődjének egy másik nagy művét is kiküldte később Svájcza Skaricza. E mű Lajos Frigyesnek, a rajnai választónak, ajánlva fölötté díszes kiállításban épen az 1588-ik év folyamán jelent meg.³⁾ Megelőzi a szerző életrajza, melyet Skaricza igen nagy gonddal írt meg s mely életrajz a dunamelléki protestantizmus történetének mai napig legfőbb kútforrása.

Képzelné lehet, mennyire fölemelték a munkás férfi lelkét már eddig is kivívott szép sikerei. Hozzá kell vennünk még a fennebbiekhez azt, hogy a nagy-harsányi disputában szerepelt Tholnai Lukácsot is ő térítette vissza Kálvin hitére tudós vita-írateaival. Azonfelül az 1576-ban tartott herceg-szólósi zsinat sikerében is nevezetes része volt az ifjú papnak: ő terjesztette a jónak talált határozatokat a zsinat elé s a készségesen elfogadott és aláírt kánonokat ő adatta ki két nyelven egyszerre. Az eredeti latin szöveget a könyvnyomtató magának Skariczának ajánlta, a magyar fordítást a fordítónak, Siklósi Miklósnak, kivel, mint a nagy-harsányi és budai disputatiók hőisével, egy előbbi közleményünkben találkoztunk. E kiadott kánonok szerint igazgatták ezentúl a dunamelléki és a dunántúli reformált egyházakat. Nem a hízékedés tehát, hanem a legőszintébb becslés mondatta a Skariczát nyílt vitára unszóla Válaszutival: „Minket tévelygőket tanítani akar kegyelmed és azon közben azt sem akarod, hogy prédikáljak ellened; azt sem, hogy kérdést tegyek: mely az kegyelmed méltóságának ellene lenne, mert ez

¹⁾ Jakab Elek: Dávid Ferencz emléke. 168.

²⁾ *Assertio vera de trinitate. Contra quorundam deliramenta, quae ex Serveti aliorumque phanaticorum hominum opinionibus nunc primum in quibusdam Hungariae partibus exorta ac publicata sunt. Genevae. 1573. és ugyanott 1576.*

³⁾ *Theologiae sinceræ loci communes de Deo et Homini, cum Confessione de Trinitate. Basileae. 1588. 2r. 665 l.*

országot és egyéb tartományokat által folyta az kegyelmed hire-neve, és azt mondom, hogy mindnyájan sem tehetnök mi, kik itt tanítók vagyunk, azt, a mit kegyelmed: hogy lehetne azért, hogy tanúságnak okáért én kegyelmedet az prédikáció után kérdéssel meg ne találám?⁴... Érezte azt jól maga Skaricza is, hogy menynyire fölötte áll a korabeli kálvinista papságnak. Erre mutat az a bizakodó hang, melylyel a pécsiek küldötteit a földvári sokadalmon társai körében fogadta s még inkább erre mutat az, hogy a vitára fölhítt tolnaiak helyett a kesztyűt egymagára is föl merte venni és megjelent egyetlen tisztbéli társa nélkül az ellenhítűek táborában. Bár ama másik feltűnő körülmény, hogy ígérete ellenére egyetlen hallgatóját sem hozta el magával, és az, hogy magának Válaszutinak egyetlen szót sem akart volna a vitában engedni, arra is enged következtetnünk, hogy Skaricza nagyon jól tudta: nem közönséges ellenfél az, kivel most készül szembe szállani.

És itt ime helyén volna előadnunk Válaszuti életét, ha a mi jeleseinket nem a feledés éjszakájából kellene fölidéztetnünk. Válaszuti György származására és születésére nézve erdélyi, a kolozsvármegyei Válaszútról való lehetett. Korára nézve körülbelől a negyvenes években, tehát Skariczával csaknem egy időbeli. Neveltetését Kolozsvárt nyerte, a város által fentartott és Dávid Ferencz felügyelete alatt álló főiskolában. Külföldön soha sem járt. 1571-ben még mint seniort látjuk őt az intézet ifjai között; 1572-ben már künn működik Baranyában, hol csakhamar Jászberényi György hasznos segítő társává emelkedik.

Az unitáriusok kolozsvári főiskolája Erdély legrégebb és legérdekesebb multtal bíró tanintézete, mely a tanítók és a fentartó hatóság áttérésével épen oly módon jött e felekezet birtokába, mint a Harvard University, Amerika legrégebb egyeteme az amerikai unitáriusok kezére. Dávid Ferencznek legfőbb gondoskodása tárgyát e tanintézet képezte, mely gondoskodásában őt II. János király gazdag adományokkal támogatta. A legkitűnőbb tanerőket látjuk ez intézet élén. Ott van mindjárt maga a lángelekű Dávid Ferencz és mellette jobb keze: Basilius István. Ott buzgolkodik velök Sommer János, a moldvai Heraklides vajda házi nevelője és Palaeolog Jakab, a chiosi fejedelmi sarjadék, ki az inquisitio elől mint üldözött vad országról-országra bújdosott, mígnem végre Erdélyben talált menedéket.

E férfiak vezetése alól oly ifjak kerültek ki, mint Hunyadi Demeter, a későbbi püspök, Bogáthi Fazakas Miklós, Enyedi György és

Pécsi Simon, a magyar tudományosság örök díszei. E férfiak keze alatt tanult Válaszuti György is. Hogy mily eredménnyel, legott kitűnik a Skariczával való mérközéséből. ¹⁾

És itt át kell engednünk a szót ismét az események hű krónikásának:

„Istennek segítségével minekelőtte harmadnapra viradtam volna, tudván Máthé uramnak immár szándékát, miben forgódnék és végezésünk szerint miről főképpen indítaná tanítását, ezért, hogy mind az ő tanításának erőtlensége megmutattatnék, mind az köztünk való értelemnek isten felől s a Christus felől egyenetlensége, ilyen kérdéseket rendelék [rendezék], hogy netalám megkérdésre szabadság Máthé uramtól engedtetnék amaz három kérdések fölött:

— Hogy tudómantoknak igassága megmutattassék, ezt akarom megtudni: hol parancsolt isten maga felől ilyen tiszteletnek rendit: Engem egy állatban és három személyben tiszteljetek? Mert m azt mondjuk, hogy valamely tisztelet isten parancsolatjából nincsen, ahoz senki az emberek között nem köteles, miérthogy ²⁾ fölőtte igen tilalmazta az isten, hogy senki az törvénykönyvhöz ne tegyen, el se vegyen benne. Deut. 4.

— Miért hogy ezt mondjátok, hogy azért vagyunk eretnekek, mert csak egy Izraelnek istenét, az atyát, valljuk istennek, mind az teremtésben, mind az üdvözítésben, és az ember Jesus Christust valljuk üdvösségünknek közbejárójának: ezt akarjuk, hogy megmutassad, mert (=hogy) az ő tudománya eretnek tudomány legyen és az háromságnak vallása prophétáknak és igaz szenteknek üdvözítő tudománya legyen.

— Mutasd meg isten beszédéből, hogy az atya isten önnönmagában sem az ötet imádóknak megsegítésére, sem az üdvözülendőknek megszentelésére elég nem lehessen; hanem szükség legyen ő velle egyetemben az fiú istent és az szentlélek istent e végre megismerni etc. — —

Ezekke felkészülvén, istennek kegyelme rajtunk lévén, az Augustusnak 29. napja reánk viradván 1588. esztendőben, menék föl az keresztyéni gyülekezettel és egy tisztbeli társommal Vásharheli Mihállyal,

¹⁾ Hogy mily kiképzésben részesültek a XVI. sz. folyamán egyházi pályára lépő ifjaink, érdekesen jellemzi amaz 1592—93-ból fennmaradt átirat, melyben a kolozsvári unitárius szászok így ajánlják papságra jelölt embereiket: „Ezeket nem mondhatjátok paraszt rendnek, mert ezek tudós emberek mind szentírásban, mind zsidó nyelven, mind görög nyelven, mind pedig az diák nyelvnek tudományban. Abban a nyelvben pedig, kiben minket tanítanak, elégségesek, hogy abból semmi fogyatkozások nincsen.“ Kereszt. Magvető. XX. 93.

²⁾ Ma: mivelhogy.

hová Máthé uramat szállásáról hivatám, és éneklésben való szertartásunk meglévé, Máthé uram fölállván prédikáló székünkbe, taníta elég szorgalmatossággal és hosszú prédikálással, elannyira, hogy ez két napon való kétszeri prédikálásáról azt mondhatom, hogy talám az háromságos uraink közzül csak egy is nem válhatnék, ki olyan bátorsággal, annyi bizossággal, egyedül, felekezetnek társasága nélkül és minden polgári hallgatóinak követése nélkül¹⁾ annyi munkát föl merészlett volna venni és ellenkezők előtt minden félelem nélkül ki merészlette volna terjeszteni, és e mellett mind szép szókkal, mind feddésekkal az háromságnak, főképpen az fiú istennek ismeretire minket hátra vonni.

Ez az oka, hogy tőlünk igen becsültetett és minden beszélgetésünknek rendiben tam honorifice exceptus, hogy talám ő maga is tiszteletlenségéről nem panaszkodhatott, nemhogy bosszút szenvedett volna tőlünk a jámbor. Annyi bizosságokkal is erősítette dolgát, hogy nem félek, ha száz ő felekiök²⁾ jönne egymás után is, hogy két prédikálására több bizosságokat számlálhasson az fiúnak istenségének megbizonyítására, mint ő kegyelme, az Máthé uram számlála. Tanításának pedig rendit, noha nem az prédikátoroknak szokása szerint egy locusnak confirmálására követte és helyhezette, hanem in genere egymás után íratott argumentumokkal és könyvből egymás után jedzetett bizosságokkal terjeszté, valamiket csak gyanóul (így) az fiú isten felől találhattál volna is. Mindazáltal dolga böcsületes, mert fáradhatatlan torokkal és kiáltással annyi bizosságot véghez vön és igyekezeti szerint előttünk elolvasa, kit el is kellene hinnünk, ha isten beszédének érthetnök; de (az mint ezután megmutatjuk isten segítségéből) nekünk minden bizossági az ő akaratjának confirmálására: csak álomnak és emberek től találtatott gyanúnak tetszik.

Bizosságtételinek pedig számlálása első prédikációjában lön ím ez két dologról: I. Hogy az isten fia még azelőtt is személy volt, hogy Máriától született az Christus. — II. Hogy igaz isten volt az isten fia még megtestesülése előtt is.

Az első részt tíz argumentummal és ezeknek bizosságival erősíté; az másik részét istenhez illendő nevekkal, tulajdonságokkal, cselekedetekkel, tiszteletekkel, végre doktoroknak mondásival bizonyítá. Mellyeket mikor véghez vitt volna, én is írással, a mint tőlem lehetett, megtanultam volna³⁾, Máthé uram az prédikáló székben állván, ímezt először kérdém tőle:

¹⁾ Tehát egy Kálvin-hítű sem volt már akkor Pécsent.

²⁾ A. m. felekezetebéliek.

³⁾ Azaz: a hallottakat magának lejegyezte.

— Miérthogy, szerető Máthé uram, ez mai napon való tanításodnak rendiben teljes igyekezettel ezt akarád előnkben adni, hogy az isten fia személy és isten volt még azelőtt is, hogy Máriától született a Christus, azt akarom, hogy megbizonyítsad isten beszédéből, hogy isten ígírte olyan Isten és Ember Christusnak várására indította az régieket, és hogy az Atyák olyan Christust vártanak, kinek Embernek és Jehovának kelljen ismertetni.

Erre az Máthé uram monda:

— Ez mai napon való bizonságunk mind arról valók voltak; azért megbizonyítottatott.

Válaszuti: Az elszámlált bizonságok magyarázat nélkül szűkölködnek. Ha azért kegyelmednek akaratja vagyon, renddel szóljunk bátorólok; de kegyelmed az felől való disputálást nem akar. Azért, hogy rövideden tanításodnak summáját mutathassad, [arra] az kérdésre mutass bizonságot, hogy isten is Ember és Isten Messiást ígirt, az Atyák is olyan Messiást vártanak.

Skaricza: Nám¹⁾ 1. Jo. 5. nyilván mondatik igaz istennek és örök életnek. Rom. 9. részében is áldott istennek mondatik. Az Dávid magvából adatott Christus, — azért nyilván vagyon, hogy Isten és Ember Christus adatott légyen.

Válaszuti: Az bizonságok nem az kérdésre valók; annak fölötté mindenik az atya istent bizonyítja igaz istennek és áldott istennek lenni. Azért Máthé uram oly bizonságot adj, melyből megmutattassék istennek ígírte az Isten és Ember Messiás felől. Mert, ha igaz az, az mit felőle tanítotok (így), isten ígírteiből kell megbizonyíttatni. Add elő azért az a bizonságot, hogy mi is bizonságot vehessünk rólla!

Skaricza: Nám¹⁾ megbizonyítottam; de én arról nem tehetek, ha te nem akarsz annak hinni!

Válaszuti: Hiszek én az bizonságnak örömet, csakhogy arra való legyen. De még én nem hallhatom az kérdésre való bizonságot! Azért, a mire kérdelek (így), arról mutass bizonságot!...

Skaricza: Ugyan azt akarnád te, hogy szinte az mit kérdesz, punctról punctra²⁾ mutassam meg az bibliából?... De én arról nem tehetek, ha akaratod szerént az bibliába olyan renddel nem írták!

Válaszuti: Ugyanis azt akarom, hogy ha üdvösségnek hirdetésére jöttél és minket tévelygőket az igaz útra akarsz vezérteni, bibliából mutasd az üdvösséget és az biblia igasságával győzz minket meg, hogy

¹⁾ A. m. lám.

²⁾ Pontról pontra.

kik az Ember Jesus Christust valljuk isten szenteléséből urunknak és lelki pásztorunknak, ez nem igaz legyen, hanem e helyett Isten és Ember Christust kelljen vallanunk. Hogyha azért ebben való mondástok igaz, mutasd meg az bibliából.

Skaricza: Ollyan renddel, a mint kívánod, a bibliából én meg nem bizonyíthatom.

Válaszuti: Nincsen-é hát az a mondás a bibliában, hogy isten Ember és Jehovah Messiást ígirt vagy adott meg?

Skaricza: Nincsen!

Válaszuti: Ha az bibliában nincsen: hogy hogy merítek ilyen vakmerőséggel kiáltani és ilyen erőtelen tudományból minket eretnekeknek kiáltani?! Avagy: hogy hogy merítek üdvösségre afféle Christust prédikállani, kiről isten könyve bizonságot nem téssen?!... Mi pedig azért tartjuk igaznak magunkat a Christusban, miérthogy megismertük bizonyal, mert¹⁾ isten Ábrahámnak és Dávidnak magvából a mely Christust ígirt volt, azt adta meg Máriától szent lelke fogantatása által, ki istennek igéretinek és akaratjának igasságát hirdette, tanította és prédikállotta. Erről én az itt való keresztyéneket tanítottam és tanítani akarom; mert látom, isten könyve bizonyítja. De erről az keresztyének bizonságim legyenek, hogy Máthé uram az ő Christusoknak fundamentumát bibliából meg nem bizonyíthatta. Melly miképpen hogy bibliában nincsen, azonképpen mi is hozzá kötelesek nem vagyunk. —

— De immár második kérdésem ím ez: Miérthogy azt mondjátok, hogy isten magából, állatjából, még ez világ teremtmése előtt szült volt fiat, kivel egyaránt teremtette az eget és földet, és hogy az Máriától született Christust is ez vette föl magára, mellyért az ember Christus mondathatik isten fiának: ezt akarom azért, hogy isten beszédéből megmutassad, hol legyen az írva, hogy istennek állatjából született fia legyen és hogy az Máriától született Christus azért az örökké való fiúért mondattassék isten fiának?...

Skaricza: Bizonság vagyon arról Psalm. 2: Én fiam vagy te, ma szültelek tégedet! Erről bizonyíttatik Máthé 3: Ez az [én] szerelmes fiam, ezt hallgassátok etc. Azért a ki isten állatjából született, ugyanaz ajánlattatik az Christusban is.

Válaszuti: Psalm. 2. historia szerint nem fiú isten bizonyíttatik, hanem Dávid. Matth. 3. részében is nincsen az írva, hogy a Christus mondassék isten fiának az fiú istenről való tekintetből; hanem az Máriától született Jesus bizonyíttatik isten fiának, kit mi vallunk és az[on]

¹⁾ Itt a. m. hogy.

kívül tagadjuk, hogy istennek más fia, Christussa volna. Azért, Máthé uram, azt bizonyíts meg, hogy isten fia legyen az, ki isten állatjából született, és azért mondatik isten fiának az Máriától született Jesus is.

Skaricza: Esa. 35. részéből is azon dolog bizonyíttatik, holott nyilván mondja, hogy az isten ő maga jó el és ő szabadít meg. Mely micsoda egyéb, ha nem az ist-n fiának eljövelele és üdvözítése, melyet nyilván cselekedett, minekutánna a testet fölvette.

Válaszuti: Esayásnál nem bizonyíttatik az a kérdés, mert ott istennek segítsége ígértetik szabadításra az népnek, mely rabságra menendő vala; itt pedig az a kérdés, hogy bizonyíttassék isten állatjából való fiú és hogy az Jesus azért mondassék isten fiának, mert az az örökké való fiú ő benne lakozott. Azért, Máthé uram, igyenesen felelj és azt bizonyítsad, a miről kérdésünk vagyon.

Skaricza: Meg vagyon bizonyítva... De hol vagyon az kötés, melyben azt mondatok, hogy két avagy három kérdésnél többet nem teszték: immár pedig vagyon tíz is!...

Válaszuti: Minem¹⁾ én bűnöm, hogy igyenes bizonságot nem akarsz az kérdésre hozni! Én azt akarnám, hogy csak egy szóból megbizonyíttassék az a kérdés, hogy minden visszavonyás megszüntessék és az tanításon megállhassunk; mert isten beszéde nélkül nem tartozunk vele, hogy mondasodat elhídjük. Ha vagyon azért bizonság rólla, mutasd meg az szent bibliából és megállunk rajta.

Skaricza: Phrasist gondoltál ellenem, és azt akarod, hogy a te gondolatodat bizonítsam, kivel én nem tartozom.

Válaszuti: Az phrasis-gondolat nem én tölem vagyon, hanem tű találántok, mely phrassissal üdvösséget akartok prédikállani. Ha azért tű meg merítek prédikállani, én is meg merem kérdeni: ha isten beszéde legyen-e vagy nem; mert az üdvösség [csak] bizonyos dologból és értelemből lehet. Mégis ugyan azt kérdem azért, ha vagyon az a tanításnak rendi az bibliában?

Skaricza: Azt mondom, hogy olyan szállásnak formájával nincsen.

Válaszuti: Ezt akartam megtudni! Én is azért bizonságot teszek a keresztyéneknek, hogy az Máthé uram tudománya az bibliában nincsen. Azért mondom, hogy ez ma napon való bizonságoknak előhordási mind haszontalanok az fiú istennek megerősítésére, mert az fundamentumja szent írásban nincsen. Ha mit azért, Máthé uram, erről halotok ezután, azt ne mondgyátok, hogy mi költöttük. Mert ím kegyelmed

¹⁾ A. m. hisz' nem.

tett ma erről bizonságot, hogy az tű szólástoknak rendi az bibliában nem találtassék. Mi pedig erről adunk há'át istennek, hogy az mi vallásunknak fundamentumja nyilván az evangelisták és apostolok írásiban megtaláltatik és betűről-betűre megbizoníthatjuk, hogy az igaz Christus az legyen, kit isten Dávid magvából és Ábraháméból ígirt volt; kit isten Máriától adott meg; kit az apostolok prédikállottak és hirdettek; és megmutatták, hogy az mely Christus megöletett volt, azont¹⁾ támasztotta föl halottaiból az isten és azont bizonította ő szerelmes fiának lenni, kit az ő jobbjának dicsőségére fölemelvén, el is bocsátandó az utolsó napnak ítéletire. A mint azért eddig tanítottam, hallottátok keresztyének! ezután is azont¹⁾ tanítom; és intlek, hogy maradók legyetek benne, mert látjátok, isten könyvében nincs oly fiú, kit isten magából szült volna; noha Máthé uram is azért jött közinkbe, hogy minket annak a fiúnak ismeretire juttasson. Többet mostan nem kérdek, mert látom, Máthé uram is megnehezlette; az fogadás is ellenzi indulatomat, mellyel magunkat kötöttük, hogy többet két avagy három kérdésnél ne kérddhessek.

Canatur atque sic egressum est cum plausu nominis domini etc.

Ezek isten segítségéből meglévén, inté'm Máthé uramat, hogy minden asztalnéppel, kik velünk voltak István deák házánál, hozzám ebédre jőjjen. És így több uraimmal hagyván, házamhoz kezdék sietnem, hogy meglátnám, mint volna a készflet. De minek előtte beértem volna, hát ime három atyámfia, prédikátor társom, nagy sietséggel — kiknek én izentem vala — előmbe jönnek: Soklyósi Máthé, Némai Demeter és Szentkirályi Péter. Kik mikor késedelmeket ismerték volna, nagy bánatban esének és kérdezkedést tevén az dolognak kimeneteliről, rész szerént vigasztalást vőnek és az istennek hálaadást tőnek. Máthé uram is ezenközben kertemben lépven és ő hozzája az három atyafiak köszöntésnek okáért mikor mentenek volna, mindgyárást Máthé uram ezen kezdi szavát velök:

— Szinte igen meggyaláztátok az Christust, mellyért istennek rettenetes ítéletitől nem féltek-é?

Némai: Miben gyaláztuk?

Skaricza: Ebben, hogy istenségét mindenestül fogva megtagadtátok.

Némai: Tagadás-é azt a Christus felől nem mondani, a mi ő rólla nem íratott?

Skaricza: Inkáb igen is íratott, mert istennek első szülöttének mondatik, és olynak, ki által mindenek teremptettek, láthatók és lát-

¹⁾ Ugyanazt.

hatatlanok, mellyek bizonnyal erősítik istenségét és hogy mindeneknek ő legyen teremptője.

Erre Soklyósi Máthé így kezdé szavát:

— Hogy lehet az láthatatlan istennek képe ez fiú, kiről Pál ír, ha az istennek olyan fia bizonyíttatik inset, kit tú láthatatlannak mondotok? De nézd meg csak és inkább azt kezded mondani, hogy a te tudományod bontatik ezzel, hogynem erősíttetik: 1. Mert olyról szól, kinek vére által lett az engesztelés. 2. Az ki az láthatatlan istennek képe lehetett. 3. Az ki a teremptett állatok között első szülöttnek mondatik. 4. Ki által lött az mindeneknek teremptése, azaz békéltetése, mely békéltetés embereknek kellett és nem angyaloknak vagy egyébféle lelkeknek. Érti azért az láthatókon és láthatatlanokon az mindenféle népnek és nemzetségnek ujonnan való születését. 5. A ki az holtak között is első szülött, azaz: első a föltámadásban. 6. Kiben az Atya akaratjának teljessége helyheztetett, azaz: valósága etc. Nem tagadtuk hát mi el az Christust, hanem inkább böcsüljük és az méltóságban, melyre az atyától helyheztetetett, tiszteljük; nem ugyan, mint tú, kik az igaz Christust eltapodtátok és olyról szóltok, kinek csak hire sincs az bibliában.

Skaricza: Elmehettek vele.

Válaszuti: No tisztelendő uraim, isten akaratjából az étel elkészült. Hanem menjünk házba és az mi leszen, éljük meg. ¹⁾

Szabó András: Bátor, de intem kegyelmeteket, hogy valami háborúság, szóbeszéd közbe ne legyen; mert nagy emberségünkre fogadtuk az jámbornak, hogy minden háborúság nélkül tartjuk és beszélgetünk vele, valamíg kedve leszen hozzája.

Soklyósi: Mi tőlünk nem leszen háborúsága; csak ő szenvedhesse jó szívvel beszélgetésünket.

Ezek után asztalhoz letelepedénk és áldások lévén, ételnek és itálnak magunkat adók; de hogy gyülekezetünknek jóka heába ne mulnék, kérdésekben elegyedénk. Először is azt akarám megtudni, ha legyen az írásban kétféle angyalokról valahol emlékezet. . . Mert Máthé uram azt mondá ma, hogy teremptetlen angyal az fiú isten; én pedig még eddig csak afféle angyalokról tudtam szólni, a kik teremptetett angyalok.

De mikor Máthé uram egyebet az gyanú-bizonságoknál nem támaszthatott volna az angyal fiú isten felől (mint hogy az angyalok Jehovah névvel illettettek, ők imádtattak és áldozatot töttenek nekik) nem tartoztatók sokáig, hanem hol egyikink, hol másink ²⁾ ezféle szólásoknak és cselekedeteknek neveit magyarázzuk vala.

¹⁾ Azaz: éljük vele.

²⁾ Ma: hol egyikünk, hol másikunk.

Rácsai János: Had szóljon az Máthé uram is!

Skaricza: Had mennyenek benne! Ám legyenek mind ő magok kérdők, magyarázók is. Mostan ők vadnak többen és úgy cselekedhetnek, az mint nekik tetszik. De mi is azért, ha egyben gyűlhetnének bárcsak egynéhányan is, akkor válnék meg, mellyünk¹⁾ mondana igazbat, mikor más ífélhetné meg.

Ferencz deák: Mostan, uraim, ételnek vagyon ideje: békeségben legyen minden! Az Máthé uramnak is békesség adassék, mert ő kegyelmének is nehezebb legyen az szólás.

Soklyósi: Máthé uram! Ha szinte úgy lenne az dolog is, hogy sokan gyülekezhesetek és akkor lenne rólla az ítélet, az igazság megmutatná magát, csakhogy igaz lelki ismerettel lenne az dolog. De mi ez ideig még valamikor arra ügyekezünk és közönséges gyűlést indítottunk, mint Külüdön és kétszer Harsánban Illyés püspökkel, soha egyebet bennök nem találhattunk az veszedelemnek cselekedetnél, melyet végre ugyan megbizonítanak, mert az szegény Alvinczi Györgyöt, ez igaz istennek nevéért és ez igaz Jesus Christusnak ismeretiért fölakaszták. Kinek ártatlan vérében valakik közzületek részesültek, hiszszük bizonnal, hogy méltán gyilkosoknak Illyés pappal egyetemben mondathatnak; és az úr isten bosszúját meg is állja azokon, valakik igaz poenitentia-tartással ő fölségét meg nem tudják követni!

Válaszuti: Nekünk, isten látja, oly okunk volt annak megbüntetésére, hogy hasonló jutalom adatott volna Illyés papnak is az halál-szenvedésben. Kinek most is bizonságára kezemben az győzhetetlen császárnak tolmácsa levele, melyben arra indított. De én írtam vala, hogy nekünk arra való kívánságunk nem volna, mert isten tisztességeért szenvedte és azért hadtuk az bosszúállást ő fölségére. Ez én levelem kezében ért volna, mikor egy barátunk erről, szintén az[on a] párton való fő Divánban²⁾ az vezérek előtt szóllott volna. Torkába verték és többé említeni sem hadták. — Nem vagy, úgymond, erre tanítatott! Ihon az atyafiak levele kezünkben bizonság, hogy nem ő kívánságok! Ne vélje azért Illyés pap történetnek, hogy olyan könnyen ment el Alvinczinek, halála mellett. Hanem eszében légyen és istent dicsérje, keresse, igaz poenitentia-tartással sírassa, hogy netalám az nagy ítélő bíró előtt róla lakolása ne legyen és rettenetes büntetését ne vegye. Mert hidgye bizonnal, nem feletköző isten az igaz vérről és az ártatlanoknak nyomorúságokról!

¹⁾ A. m. mellyünk.

²⁾ Tanácsülés.

Skaricza: Az más dolog immár...

István deák: Nem illik senkit Illyés pappal fenyegetni, sem Illyés pappal valakinek magát bízgatni. Mert mi is tudjuk ő néki mind életét, mind tudományát és csak annyiból kell hozzá bízni, az mint illendő. ¹⁾

Válaszuti: Máthé uram! Kegyelmed is azon értelemben vagyón-é, Illyés pappal, az Pál Phil. 2. részének magyarázásában? Im az önnön könyvéből, melyet az fiú isten ótalmazására csinált, kegyelmetek előtt elolvasom: ítéljétek és lássátok, ha keresztyén emberhez illendő ez magyarázat? ²⁾ —

Ezeket mikor olvasva elvégeztem volna és külömb-külobb szók lettek volna ez ondok [undok] értelemben, Máthé uramat is kérdök: mit értene rólla? De ő is azt mondá, hogy az doctoroknak értelmök ugyanazon, mely Illyés uramtól kiiratott; melyre mi is azt mondhatjuk, hogy doctoroknak tanítváni lévén, úgy vesznek fizetést, mint ilyen értelműeknek, istennek tisztességében practikalóknak, ha ítélet leendő, kell azt venni.

Ezek után, mikor kérdés támasztatott volna arról, honnét lenne bizonság az fiúnak attyának állatjából születése felől, és Máthé uram

¹⁾ Veresmarti Illyés végső éveiről az egyháztörténelem csak annyit tud, hogy halála a 80-as évek valamelyikén következett be. A „Pécsi Disputatio“ följegyzései nyilván valová teszik, hogy kimúlása 1589-ben történt, mert még 1588-nak legvégén is, mint életben levőt, emlegetik. V. ö. a „Magyarországi ev. ref. egyház egyetemes névtára“ 3. l. a „Pécsi Disputatio“ utolsó lapjával.

²⁾ Itt lapokon keresztül idézi és czáfogatja Válaszuti Veresmarti Illyést, kinek állításai közül az esik különösen nehezebbre, hogy a Krisztus Illyés püspök szerint „ideig az ő dicsőségét letevő és úgymint magát semmivé tevő“, „mely mondásnál mi lehet nagyobb káromlás, mint ki az ő istenét egy ideig semmivé löttnek meri mondani.“ Több hasonló kifakadását ez érdekes nyilatkozat zárja be: „De tudom, ha az mi írásunkban találnának afféle isten méltósága ellen való szót, tűzzel és fegyverrel ennél is inkább kergetnének és akasztófának koronázatjával (kit méltán, ha úgy szólánk, meg is érdemlenénk) örömesben fizetnének. Nem csudálnám ez bolondságot, ha csak magától adta volna ki. De azt csudálom inkább, hogy az nagy hírű-nevű Decsi Gáspár tholnaiaknak fő prédikátorok is, kezéhez az könyvet vévén, meg nem emendálta; hanem inkább az könyvet előjáró beszéddel ajánlotta, az keresztyéneknek commendálta. Mely bizonyos jele, hogy ő is azont merészli fiú istene felől mondani és azon úton gyalázatjáról mer írni.“

Veresmarti Illyés íráságáról tudtunkkal mindez ideig sehol sem történt említés; az unitáriusok ellen kiadott művéről is, mint a mely egyetlen példányban sem maradt fenn, semmit sem tudott könyvészetünk. Annál becsebb a Válaszuti följegyzése, mely a nagyhírű ellenfélnek nemcsak vakbuzgó kegyetlenségét, hanem írói érdemét is az utódok számára megőrizte.

Psalm. 2: Ego hodie genui te! és Psalm. 110: Ante Luciferum genui te! — bizonságúl vötte volna, kérdém, ha látott volna valamikor Chaldaica paraphrasist, honnét annak igasságáról értekezhetett volna, és felelt volna, hogy ő nem olvasott volna: előhozatám az Psalteriumot, qui Octaplus dr. Graecae, Hebraicae, Arabiae [így], Chaldaica paraphrasi: Triplici versione latina et cum scholiis, és ezből ez helyekre olvasnak (így), holott így vagyon: Psalm. 2. Deus dixit mihi dilecto, sicut filius est patri, tu purus ac si die crevissem te, azaz: Ennek ő szerelmessének isten mondotta ezt: Te tiszta vagy, miképpen a fiú az atyának, és mintha ez mai napon teremtettelek volna tégedet. — Mely bizonsága ennek, hogy „istentől születni“ és „istentől teremtetni“, vagy „istentől fölvétetni“ egygyért¹⁾ vétessék.

Igy Psalm. 110. Populus tuus donec Israel etc. — — Mellyek bizonsági annak, hogy ez psalmus is nem az fiú istenről íratott, hanem historia szerint Dávidról; és az okáért méltatlan dolog isten állatjából, [ép'ügy] ebből is fiú istent keresni és kihozni. Többeket is olvasunk efféle helyekről; de sok dolog mindeneket ide egybe hordani és egybe írni.

Ugyanezekből adaték ok erre is, hogy Máthé uram bizonságúl támassa az Logos-t Jánosnál fiú istennek bizonyítására; de Vásárheli Mihály társunk Act. 13. részéből megbizonyítja, hogy az Logos nem fiú istent jegyezzen,²⁾ hanem azon Christust, a ki megöletett és föltámasztatott.

Támada kérdés erről is, ha igaz propositio legyen ez régi mondás: Omnia in manu dei excepto ipsius timore? . . . És mikor az asztalnál renddel-renddel [rendre-rendre] igaznak mondották volna, azután ebből még ez támasztaték: hát így az emberek kezében vagyon az üdvözülés, mert az törvényt meg is tarthatja, el is hagyhatja. De Ferencz deák ez ellen: — Nám [lám] írva vagyon: Non est volentis neque curentis, sed miserentis dei, — azért nem ember kezében vagyon az üdvözülés! . . . Melyre mikor renddel kellene felelni, meghosszabbodék az szóbeszéd és ezenközbe megestveledvén, véghez nem meheti az kérdés, hanem haza kezdének Máthé urammal bucsúzni, és az udvarra mikor állattunk volna és bucszó (így) pohárokat innánk jó kedvvel, monda Mihály István Máthé urannak:

-- Úgy cselekedgyél Máthé uram ezuttal, hogy az vallást meg erősítsed! Mert hogy megértsed, én hitem szerint mondom, hogy még eddig szinte egy [egész?] tökéletes szívvel én az György uram tanítá-

¹⁾ A. m. egynek.

²⁾ A. m. jelentsen.

sának nem engedhettem; hanem mind vártam ezt az üdőt, miérthogy Gáspár uram is, az tholnai prédikátor, immár vagyon egy néhány esztendeje, hogy mind ezzel bízott, hogy: „ím oda megyek és ott hallástokra szólok György prédikátorral“; de nám soha nem ére ide!

Ezt mikor hallottam volna és remésem kívül láttam volna [annak] az embernek eddig való nyájaskodását, oda feléjük fordulék és megragadván az Máthé uram felső ruháját az melljénél, mondék:

— Mihály uram! Ha így vagyon az dolog, ezt adom én kegyelmednek tanácsúl, hogy ennek az embernek ruháját így ragadjad és addig el ne bocsássad mostan ittlétében, míg az te szívedet megnyugotja és közöttünk való igazodást nem hallhatsz; mert ha ez ember elmenend, bizonytal hidgyed, hogy egy falkáig¹⁾ illyent ide nem vehetsz: gondod legyen azért most üdvösségedre, hogy több ideig illyen kétségben szíved ne tartassék; mert sem isten előtt, sem ez világ előtt nem jó, sem kelemetes az tétovázás.

Ez szók közöttünk meglévén, és többek ez kívül nagy sokak Máthé uram között és mi közöttünk, mellyeket én igínként meg nem írhatok, miérthogy sok dolgot is kívánna, az[on a] napon való beszélgetésünk elvégezék és nagy, tisztességes bucsúzással minden rend szálásra oszlék.“

KANYARÓ FERENCZ.

---

¹⁾ A. m. egy darab ideig.

EGYHÁZI BESZÉD.

MIKÉP HALADHATUNK ÁLLHATATOSSÁGGAL ÖRÖK CZÉLUNK — A TÖKÉLETESSÉG FELÉ?

Zsid. XII. 1. „Annak okáért mi is, mivelhogy ennyi sok bizonyságok fellege áll körülünk, minden terhet levetvén és minden körülünk levő bünt, nagy állhatatossággal a mi előnkbe adatott czélt kifussuk.“

E világ a vágyak, eszmék és küzdelmek szintere. Az évezrekekkel ezelőtt megkezdett jövés-menés, a folytonos tevés és munkálkodás nemhogy csökkenne napjainkban, mint az ember munkakedve és ereje évei szaporodtával, de sőt minél inkább öregszik a világ s az emberi nem, annál nagyobb lesz a működési kör, annál jobban nő az emberi erély, vágy, bátorság és akarat. Hiába! a világ s az emberiség a mai napig sokat haladott, a közmívelődés magasra szárnyalt, a felvilágosodás és tudomány alig hihető gazdag eredményekre jutottak s ezek, a vágyak és remények kielégítésével, új vágyakat és reményeket nemzenek; ezeknek már csak egyetlen egy ága is, mint a közboldogulás eszköze — mikép mi szeretjük mondani — ezer meg ezer embert vesz minden országban testestől lelkestől igénybe.

Ezért van aztán, hogy az emberiség ereje úgy megoszlik, czélunk annyira elágazik; ezért van, hogy ma annyian és annyiszor hangoztatják: „szakember mindenre.“

Ma a földmívelőt nem hívják el barázdájából, hogy vegye kezébe a haza kormányveszszéjét; a király nem áldoz égő áldozatot népeért az Istennek a szentegyház oltárán, mint Dávid tévé. A lelkeszt senki se kéri, hogy nézze a nap és hold változásait s jósoljon a csillagok járásából. Az egyszerű halászok és vámszedők, minők Jézus tanítványai voltak, ma nem állhatnak ki Jeruzsálem piaczára, hogy ott az emberek lelki üdvével, szellemi erejével és megtérítésével foglalkozzanak. A tanítótól nem várjuk, hogy értse a gépészet elemeit s a gépésztől sem, hogy bölcsész legyen. Mindenkinek megvan a maga szűkebb vagy tágasabb munkálkodási köre s megelégszünk, ha azt méltólag be tudja tölteni. Ily és hasonló dolgokban